

Вікторія Опанасенко

ЗМІСТ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ Г. ВАЩЕНКА

Невтішні факти нашої дійсності – зростання злочинності, безпритульності, наркоманії серед молоді, свідчать про те, що проблема духовного відродження та морального вдосконалення сьогодні є надзвичайно актуальною.

Стає очевидним, що будь-які порушення або відсутність культури поведінки, її моральних норм, негативно відбиваються на моральному та емоційному стані суспільства, його фізичному та психічному здоров'ї.

У той час, коли людство у технічному розвитку прямувало вперед семимильними кроками, все більше зростав розрив між зовнішнім, тобто науково-технічним прогресом, та внутрішнім, моральним, розвитком людини.

У Законі України “Про освіту” метою освіти визначено всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу [1].

Коли ми хочемо виховати українську молодь з міцною волею і стійким характером, потрібно перш за все звернути увагу на її моральність.

Виховання моральних основ культури поведінки школярів передбачає засвоєння моральних норм і правил, розвиток моральних почуттів, реалізацію в естетичній формі моральних норм у повсякденному житті.

У цьому контексті невичерпним джерелом є педагогічна спадщина Григорія Ващенка, який у середині ХХ століття створив національну педагогіку, яка відповідає ментальності, історичній місії, потребам державного будівництва українського народу.

Глибоко ознайомившись із науковими теоріями відомого лікаря-психолога П. Лесгафта, учений присвятив своє життя педагогічній діяльності. З 1918 р. він працював доцентом Полтавського українського університету, з 1925 р. – професор Інституту народної освіти в Полтаві, з 1936 р. – Сталінградського педагогічного інституту. Після Другої світової війни працював в Українському вільному університеті, а з 1950 р. – ректор Української богословської академії в Мюнхені [2].

На жаль, на державному рівні цю постать помітили зовсім нещодавно, але громадськість усе активніше ставить питання про його визнання як педагога-державника, чиї педагогічні ідеї необхідно покласти в основу сучасної системи освіти і виховання.

Повернення Г. Ващенка до суспільної свідомості активізує педагогічну громадськість, прискорить процес утвердження національної педагогіки, що, в свою чергу, допоможе українській владі будувати міцну європейську державу – Україну, сприятиме формуванню морально, ідейно й фізично здорового молодого покоління.

У численних працях Г. Ващенко обґрунтував концепцію, програму, методологію та методику виховання [3]. У його працях “Виховний ідеал”, “Завдання виховання української молоді”, “Виховання волі і характеру” та інших проходить ідея виховання молоді на духовних і моральних засадах.

Педагог визначає виховання як “формування особистості людини з метою наближення її до більш-менш чітко визначеного виховного ідеалу” [4, с. 9].

Г. Ващенко детально проаналізував український ідеал людини з найдавніших часів: перед хрещенням Русі-України, у творах письменників княжих часів та нового часу, в українській народній пісні.

Воснову виховного ідеалу він поклав загальнолюдські та національні цінності, моральні закони, що витримали іспит історії, найбільш відповідають психології народу та його призначенню, увійшли у психіку народних мас, відбиті в народній творчості і в творах кращих митців і письменників, що стали духовними провідниками свого народу [5, с. 18].

Педагог уважав, що ідеал не може бути постійним, він повинен удосконалюватися. “Розв’язуючи питання про цілі виховання сучасної української молоді, ми мусимо рахуватися не лише з нашими традиціями, а й із тими завданнями, що ставить перед нами сучасне і майбутнє, а також приймати до уваги психічні властивості нашого народу, як позитивні, так і негативні. Перші треба розвивати, другі усувати або принаймні ослаблювати” [5, с. 162].

Виховний ідеал має чітко окреслити основні життєві орієнтири українського громадянина з урахуванням політичних, соціально-економічних, культурних і релігійних реалій сучасної України, дати конкретні відповіді на складні питання сьогодення, врахувати гуманістичні орієнтири розвитку світової філософської та педагогічної наук. Центром сучасних філософських, психологічних і педагогічних концепцій поступово стає людина й, першою чергою, її особистість.

В ідеальному образі людини в першу чергу підкреслюються високі властивості душі.

Серед основних завдань морального виховання науковець виділяє виховання таких якостей:

- ідеалістично-релігійний світогляд;
- висока й безкомпромісна принциповість;
- мужність;
- чесність;
- лагідність та гуманність;
- альтруїзм і солідарність;
- товарицькість;
- чемність;
- пошана до інших;
- стриманість у виразах і поведінці;
- дисциплінованість;
- терплячість;
- уміння володіти собою і не приходити в розпач при невдачах;
- рішучість.

При цьому найважливішим він визначає виховання чесності та принциповості, гідності і самосвідомості, що мають розвиватися з перших років життя людини.

Звичайно, усі ці риси не можна уявити собі як такі, що існують кожна окремо, незалежно одна від одної. “Особистість людини є цілістю, в якій одна риса органічно поєднується з іншою” [4, с. 118].

Г. Ващенко говорить, що виховання обов’язково має носити системний і плановий характер, а також бути спрямованим до певної мети.

Кожному вчителю необхідні знання трьох ступенів морального виховання. На першому ступені відбувається засвоєння початкових правил поведінки, розвиваються моральні почуття; на другому – формуються етичні поняття; на третьому – виробляються моральні переконання, стійкі звички поведінки, продовжується розвиток моральних почуттів.

Ступені морального виховання не завжди збігаються з віковими ступенями розвитку, тому й особливістю морального виховання має стати одночасне, а не почергове формування моральних якостей, як єдності та взаємозв’язку свідомості, почуттів і поведінки.

Виховання повинно охоплювати увесь період розвитку людини, починаючи від раннього дитинства і здійснюватися не тільки у виховних закладах, а й поза ними.

Основними чинниками виховання виступають родина, дитячі садочки і школа, а також дитячі та молодечі організації.

Два інститути грають першочергову роль у процесі морального виховання. Перший – це сім'я, де дитина закладає основи характеру своєї особистості. Моральні стосунки в сім'ї накладають відбиток на все життя людини, оскільки їхній вплив пов'язаний із сильними переживаннями, в них закладаються підвалини усіх моральних ставлень людини до суспільства, до праці та до інших людей. Другий інститут – це школа та позашкільні навчально-виховні заклади. Позашкільні навчально-виховні заклади – це широкодоступні заклади освіти, які дають дітям додаткову освіту, спрямовану на здобуття знань, умінь і навичок за інтересами, забезпечують їхні потреби у творчій самореалізації та організації змістовного дозвілля. До них належать палаци культури, центри дитячої, юнацької творчості, дитячо-юнацькі спортивні школи, школи мистецтва, студії, бібліотеки, оздоровчі та інші заклади.

Також Г. Ващенко наголошує на тому, що виховання не може сприйматися як процес формування особистості вихованця, в якому останній має тільки пасивну, сприймаючу роль. “Вихователь не має морального права насильно ламати особистість вихованця, ігноруючи його психічні властивості” [4, с. 15–16].

Організація життєдіяльності дітей потребує безпосереднього впливу на них і взаємодії з ними. Це має стати своєрідним фундаментом, на якому базується діяльність, спілкування, стосунки і поведінка школярів. Соціальний розвиток дитини потребує рішучого переведення її з позиції виконавця у позицію активного учасника, співавтора, автора і співвиконавця всього виховного процесу. Адже відома істина стверджує, що бездумний виконавець ніколи не стане господарем ситуації.

Особливо авторитарним способом не можливо виховати в людини характеру.

З іншого ж боку, ми не мусимо забувати про недосвідченість дитини, її “можливі слабкі сили”; про те, що вона, так чи інакше, потребує керівництва.

Педагогічне керівництво зумовлюється відсутністю в дитини життєвого досвіду. Виховання творчої особистості можливе, якщо існують умови для вияву самостійності й творчості, схвалюються ініціатива та самодіяльність; поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього. У цьому – головний сенс гуманістичної педагогіки щодо формування необхідних взаємин вихователів і вихованців. Цей принцип передбачає: єдність вимог до вихованців з боку педагогів, контроль за їх поведінкою, гуманне ставлення до них, повагу до їхньої думки та інше.

Моральне виховання – це завжди активний, двобічний процес.

Процес формування особистості має включати в себе, як органічно поєднані елементи, виховання та самовиховання. Між вихованням та самовихованням утворюється єдність:

- вихованець охоче і з вірою сприймає те, що подає йому вихователь;
- вихователь веде його вперед; діючи на свідомість і волю вихованця, стимулює власну ініціативу вихованця, його творчі поривання.

Таким чином виховання переходить у самовиховання.

Це стосується виховання розумового (освіти), морального, естетичного, релігійного, фізичного.

Чим молодший вихованець, тим більшу роль у формуванні його особистості відіграє виховання і меншу – самовиховання; і навпаки – чим доросліший вихованець, тим важливішим буде самовиховання, тоді як виховання відійде на другий план. Але вони мають завжди поєднуватися.

Виховання моральних цінностей у дітей передбачає органічне поєднання найбільш відповідних вимогам навчально-виховної системи методів, форм і засобів морального виховання. Тільки в їхній органічній єдності можна виховати людину з високими моральними переконаннями.

Моральне виховання здійснюється через:

- живий приклад дорослих;
- читання дітям казок і оповідань, у яких “виводиться боротьба добра і зла, правди і неправди, причому кінець-кінцем правда перемагає” [4, с. 187];

- на основі Закону Божого, історії та літератури.

Особливу роль позитивного прикладу у морально-етичному вихованні молодших школярів належить сім'ї, адже вона – колиска морального виховання. Сім'я утворює ґрунт морального виховання, у ній дитина здобуває правила поведінки; в сім'ї розвиваються внутрішні почуття дитини.

Перший образ – це батьки, їхні вчинки – зразок, який дитина спочатку наслідує, а потім на цій основі формує свої моральні й розумові здобутки. Коли батьки скрізь і в усьому показують свої високі моральні зразки, то моральне й розумове виховання дитини забезпечено високими зразками батьків. Українські педагоги закликають батьків до глибокого, вдумливого вивчення педагогіки й психології, тому що великою мірою правильному вихованню перешкоджає брак у батьків потрібних знань. Обов'язок батьків бути завжди і в усьому високоморальним прикладом думок, звичок, поведінки, дій для своїх дітей. Батькам варто пам'ятати, що той світ, у якому росте й розвивається молодший школяр з раннього дитинства, впливає на все її подальше життя. Основне завдання сім'ї у вихованні молодшого школяра – створення для нього таких життєвих умов, де б він розвивався вільно, нормально й гармонійно.

Особливе місце у справі морального виховання дитини належить учителеві, вихователеві. Вчитель не тільки озброює школярів знаннями, а й формує в цілому моральну спрямованість особистості: свідомість, переконання, поведінку. Усвідомлюючи цю величезну відповідальність перед суспільством, вчитель повинен бути зразком в усьому: його думки, почуття, поведінка – приклад для наслідування школярам і дорослим. Він має постійно контролювати себе в усіх відношеннях, із великою обережністю здійснювати процес формування особистості школяра, спираючись на свою широку ерудицію. Педагогові більше, ніж будь-кому, потрібно дбати про свій духовно-моральний розвиток. Головною рисою для вчителя має бути самовдосконалення, вчитель у своєму розвитку ніколи не може залишатися на місці. Він має систематично, неухильно, цілеспрямовано й наполегливо працювати над удосконаленням свого професійного й морально-етичного рівня.

Оскільки діти молодшого віку ще не розрізняють відтінків у поведінці й вчинках інших, педагоги повинні постійно спрямовувати їхню увагу на усвідомлення позитивного і негативного. Найбільше впливає на них все, що пов'язане з життям таких хлопчиків і дівчаток, як вони самі. Тому особливе місце в моральному вихованні школярів відводиться дитячій книжці. Діти їй довіряють, сприймають усе написане, як свої власні думки, власні почуття. Вони вірять образам справжніх, хороших людей: їм потрібен приклад того, як вирости сильним і сміливим.

Твори художньої літератури розкривають перед дитиною систему моральних понять через стосунки героїв з іншими людьми.

Особливого значення для формування моральних якостей особистості набувають твори, які розкривають етичні норми поведінки. На їхньому матеріалі школярі вчаться оцінювати вчинки героїв, а через них вчинки товаришів і власну поведінку.

Казки – один з найбільш популярних серед дітей жанрів народної творчості. Герої казок, яким властиві високі моральні якості, завжди ведуть боротьбу з темними силами, що символізують соціальне зло й несправедливість. Образи позитивних казкових персонажів давно стали для дітей втіленням кращих якостей людини.

Школяр уважно стежить за розвитком казкового сюжету, відверто реагує на вчинки героїв, пронизується своєрідністю їхніх стосунків, думок і почуттів, віддає свої симпатії позитивним, засуджує негативних. Казка знаходить правильний шлях до серця школяра, впливає на розвиток світогляду, ставлення дитини до навчання, товаришів, рідних, учить бути правдивим, чесним, відвертим, зневажати неправду, боротися з грубістю, лінню, байдужістю, розкриває кращі душевні якості. Насичені глибоким етичним змістом, вони наштовхують учнів на роздуми, примушують аналізувати власну поведінку, робити висновки.

Використання тематичного багатства казок істотно впливає на формування культури поведінки у молодших школярів, позначається на їхній поведінці та вчинках.

Розвиток розумових сил і волі в системі виховання Г. Ващенка є засобом, шляхом морального виховання, щоб допомогти людині стати морально кращою, духовно вищою.

Із педагогічної спадщини Г. Г. Ващенка стає очевидним великий вплив на творчість ученого філософських ідей Г. С. Сковороди, педагогічних поглядів К. Д. Ушинського, патріотичних творів Т. Г. Шевченка. Широка обізнаність із досягненнями світової педагогічної думки, заглибленість у дослідження етнічних традицій та етнопсихологічних особливостей українців дали йому змогу продовжити й розвинути вітчизняну педагогічну традицію.

Список використаної літератури

1. Закон України “Про освіту” [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>. – Назва з екрана.
2. *Ващенко Г.* Моя автобіографія / Г. Ващенко // Наукові записки (УВУ). – Мюнхен, 1963. – Ч. 7. – С. 5–9.
3. *Погрібний А.* Виховний ідеал педагога-державника / А. Погрібний // Освіта. – 1998. – 22-29 квіт. (№ 29-30). – С. 1, 2–3.
4. *Ващенко Г.* Виховання волі і характеру / Г. Ващенко. – Боффало-Мюнхен, 1957. – . – Ч. 2 (педагогічна). – 270 с.
5. *Ващенко Г.* Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава : Полтавський вісник, 1994. – 190 с.